

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 1.

Tilleggsspørsmålnr.

Emne: *Ård og plog*Oppskr. av: *Livv N. Holstad*(adresse): *Harvid*Fylke: *Nore e Romsdal*Herad: *Harvid*Bygdelag: *Nore Harvidsdal.*Gard: *Holstad*

G.nr. 46 Br.nr. 5.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Noko etter eiga røynsle.
Noko etter det gamle folk fortel.

SVAR

1.) Nei, herre plog er brukt i bygda.
 2 til og med (2.) Årdem er eit heilt utryddt
 reidskap her i desse bygdene. Ingen av
 dei gamle veit om at dette reidskap
 har vore i bruk i gamle dagar heller.
 So langt attende som tradisjonen går
 er det herre plagen som vert nemnd.
 Ved mylking av kornet vart gjort med
 myldehove eller med harv. Riva var
 av tre med store jarnlindar, og
 vart heilt brukt når åkren var so
 blaut at hesten ikkje kunne gå med
 harva. Det var heilt dei bruk som var
 so små at dei ikkje fode hest, som
 laut mylde kornet med riva.
 Harva var isjell kjend og i bruk lengd
 for nokon av dei eldste som no lever
 koss einnast eller har hørt gjete.

I dei siste 30-40 år er det meir og
 meir vorte hestehove som ein set
 potetene etter, og brukar til hysjing.
 For den tid hysja vi med grev, og
 sette etter plog eller spade opp radene
 med greip. Men jansider med

21

brünnen av hestehanne er det også somme
stader dei brünnar huppjøggar, for det
omste kjøpte frå fabrikanar, omst også
heimsmiddel. Disse liknar litt på
arden, omst har større veltjåler til
begge sider. Dei vert brünt berre til
potetene eller turcipen, netvannstram.
Såjerene på typen 1-4 er ikkje sjende
her på gardane.

"Drette" kalla vi draget som hesten
drag etter både for plog og harv, og hestes-
hanne eller huppjøggar. Dette var av tre
(tre skjener og tverrhommel av tre) for
i tida. No er det helst av tog eller
stålvir.

13.) Ja, det er berre moderne fabrikk-
smiddel plogar som vert brünte no.
Men etter siste verdenskrig har det vorte
slitt at det er traktorpløgen som meir
og meir vert einrådande. Det er ikkje
ofta ein ser ein hest som drag pløgen
her i våre bygder idag, til mårpløying.

Dei gamle heimsmiddel pløgen vart
det slutt med i åra frå 1900 og fram
til første verdenskrig (1914-15). Då fekk
vi moderne plogar av panserstål frå
Amerika med gode fabrikkmerke. Og
folk var opp i tunder for nokon prestige
reidskap dette var. Ein gardbrünnar som
var agent for eit stort firma i landbrünn-
reidskap, møtte opp på Nyrujibassen
med ein slitt flatt amerikansk plog og
synte fram for Nyrujifolket etter prøve.

Dette var ikkje nok sjende, no er det
mangein viltand, og mangein gris =

Drette med "a" lyd "drette".

var omsett på Myrkybakkum i gamle dagar. Og denne mannen ~~var~~ ^{var} både ~~en~~ agent og ein myrky framtou gardbrukar. Og Myrkybakkum (fjetun for Myrkygarden) var ein framifrå reklamaplass, for der trepte han folk frå heile sokna på ein dag. Dette var første moderne ploym som kom her på land, og det var i eit av åra kring 1900, eller kanskje litt før, (1897-1898.)

Men før den tida var det nokre år at vi her i bygden hadde nokre gode heimsmiddde ploym laga av gode bygdesmedar. Dei kenna mest på typene 13-14. Dei hadde herre sit handtak og skjert og heile veltuffjäl ^{var} av jarn. 2 slike ploym kom her på garden kring 1889-90. Men eg trur at dei kanskje komst på nokre få garden til i bygda før dei kom til oss.

Eg kenna då mest at dei var i bruk frå kring 1880-85. og til kring 1900-1910. Desse ploymane, iallfall dei første av dei, var ikkje smiddde her i bygda, men kom frå andre bygder der dei var lenger ^{branne} skonne i jordbruket, og der dei hadde dugande bygdesmedar. Sidan når dei fekk sjå desse ploymane då tok dei til å laga slike her og. Men dei fekk ingen lang arbeidsbokk, herre si 20-30 år, og so kom fabrikkploymane og trengde dei ut.

Og før den tid, altså kring 1880 åra var det herre treploym med jarnsett tre-skjær og treveltuffjäl på alle garden. Kanskje somme hadde litt jarnbeslag attarst på veltuffjäl, men mange ikkje det heller. Handtak og harar, særst

og veltiffjöl og Önjor, alt av tre. Slisse plogar
har eg sett i bruk i min barndom her i
bygda på ein og annan garden, helt fram
til 1900-1905.

Dimru Nan eg inni sikkert minnst
prisen på dei heimslidde plogane som
vi brukte i 80-90 åra. Han far fortalde
meg hva han hadde betalt for dei, når
vi fekk høyra hva dei amerikanske plogane
kosta. Min det er gløymt. Berre det inni
var kr. 7 for 2 stk.

14.) Handtamt (grinda) på nr. 8 liknar
nytt på dei gamle plogane og såg
det første og Nan minnst og likne
haråsen og veltiffjola. Men Önjoret liknar
inni, det var min som på nr. 15.

Veltiffjola av tre og inni vidd. Det var
veltiffjolen helt av jern (1890) som var vidd.
Auroolen (Aurlisten) var av jern på dei plogane
som var laga etter 80åra. Inn i min på haråsen.

15.) Nei, öv eller spade som fylgde med
i plogfora til å reise veltiffjola for med
Öjerner vi inni til. Vi brukte skoen
og sparna anslde av veltiffj. og Önjor.

16.) Vi kjøpte alltid attende på den
sida som veltiffjola var.

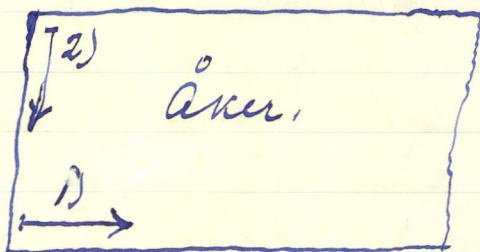
17. Nei, men vi laga Ötjendom ein "Ökø"
av herst tre som vi sette på Önjort.
På denne Ökøen gjekk ploger attende
men så måtte vi halde opp handtamt
slik at inni ploger velta på sida. (Det
var Öjerner vi brukte det.)

18. Ja, her på garden hadde vi både
høyre hand og venstrehandsplog frå 1890,
men det var vist berre dei første som

5

det hadde. Dei fleste hadde berre ein
høyrehandplog. Då kunde det ofte at
dei lærte ein venstreplog med ein
av grannane.

Dersom ein i mange år pløyde berre
i ei leid, så vart åkren snager på
mold (grunn) i den ende der ein
tok, til med fora (sette plozen ned), og
so vart det rikt på mold i den ende
der ein slutta fora. Difor måtte ein
stundom skifte plog. Venstreplogen,
der veltgjela vert omstilt ~~på~~ ^{til} avn for,
frå høyre til venstre, og omvendt, fekk
ikkje noko særleg myk i bygden.
Vi liva dei ikkje. Men det var og
ein annan årsak slik at ikkje åkren
ermost ut attmed det land der ein
sette plozen ned. Det viser skissa.

Når ein i flere år har pløgt med høyre
plog fig. 1. og ikkje har venstreplog så, tok
vi berre og pløyde etter som pila fig. 2 viser.
Då fekk vi velte molda framåt det
land (den vanten) som var minst mold.
Slik skifte det år om anna. Men der
ein tek til med pløyinga kvar år, for
åkrar som ligg i ein bakke eller i
helling vert det alltid i nedre vanten,
med med øvste land, der vil det alltid
verte mykje moldriindom avdi at plozen
alltid må velte i under bakke. For å

köte på dette måtte vi altid "køge
reine", d.v.s. køge molde fra nedre
"reine" og opp til øvre "reine". (Fra nedre
land og opp til øvre land.)

19. Den sidste treplozan og såg her
med oss plögde dærlig og grymt, 3-4
timmer 6-8 sun, alitt iuge omir. Men
den norske gode heimsmidde jam-
plozan som kom i bruk i 80 og 90 åra
den plögde litt djupare 9-10 cm.

Djupsta regulerte ein med treviler
som ein tok ut eller dreiv inn under
heråsen i bakke ende. Vi hadde iuge
stillbart hjul eller sleperuo på nokon
av disse gamle plozan.

Vi hadde iuge store drar til arbeidet
som ein plog åttum greis i dei dagar.
Og so far ein ligger at dei var brukt
herre til åker, iuge til markplöying.

Og åkrane var onange hundra år gamle,
og molde var djup og god av all
gjørel og molde som var påmøgt kvart
seineste år, og av rotvande plantester
fra avlingane. Difor ~~den~~ har åkrane
gudd tress i dærlig plöying.

20.) Nei, det var iuge ristill eller omis
på disse gamle ploztypene her med oss.

21.) Nei, det kjemmer vi iuge til.

22.) Nei, vi brukt ein vanlig hjul-
alide, molde og gjødelsvagn på 2 hjul.

23.) Nei, disse plozan er iuge her.

Utten det og har skrivt ovanfor vil
dykk forstå at det var iuge av onange
variantar eller typer som var i bruk
i byden våre fram til hundraår-

7

Fram til omkring 1880 åra var det dei gamle treplozane som rådde grunnen åleine. Dei hadde styrer og veltjål av tre og veltte vistnok alltid berre til høgre sida. Stjernet og stændom voko av veltjåla var jamnslagne, slik og her skrivte oss om. Alt var av tre, og her sit handtak. So kom dei heime smiddede jarnplozane, med styrer og veltjål og stændolen og stændom og so voko av handtak av jarn. Men heråsen og ialfall voko av handtak var av tre. Dette plozane fekk dei ~~slaga~~ laga som dei ville ha dei. Gardbrukarane tinga med sin bygdeamt og fekk dei både for høgre og vinstre hand etter som det hørde. Dette hadde og so alltid berre sit handtak.

So kom fabrikkplozane omkring 1900 eller litt før. Då var det ein ploz som vart nokke omkjøpt ved her til vår bygd. Det var "fæderplozen" frå Kvernland fabrikk på Jæren. Han var so lik vår gamle ploz, og so lettvinnt og god at han kom omkjøpt i bruk her. Men ellers var det amerikanske plozane som her kom mest av i første tid, før dei norske fabrikkane vart konkurrerte.

Vi brukar berre ordet ploz om desse reidsnaga. Og vi iuttalar det skånst slik som det er skrivte når vi seier "ein ploz", plozen, plozer, plozane. Ordet ard brukar vi iunge. Heller iunge al ellers skil. Men vi seier "heråsen" og iunge plozane. Altså: ein heråsen-heråsen. Men og vil gjerne vita

Nva dykk trur dette ordet kjem av.
 Er det nanskje halvornil og omal vera
 fra si tid da arden var krunt og so
 her i bygden og so er rittet ommet
 nanskje "arbas". Vi er ommeg inni
 helt trygg for litt halvornil her i
 bygden, og enda mykje verre var det
 i gamal tid, i min barndom.

Jor fell er krunt og ommet "arel"
 helt gløynt i alle bygde her ikring
 for lunge sidan.

Eg har no fortalt det og vilt og
 høgare om desse reidkapa både fra lere
 og yngre tid. Min norske folk, serlig
 dei gamle "reagerte" når eit dette nye
 kom på land og vart teke i bruk, og Nor-
 leir da orda fell, det går det mange
 sojer om, og mykje kunne skrivast om
 dette. Eg høgare singang vi sat i eit
 lag og tale om mangt slag. So kom pratet
 inn på jordbruket og på alt det nye
 som kom brytande inn i bygda. Da
 sa ein gamal dampbit eksportør: "Ja
 no stunde ber no ein store nye amer-
 rikanske ploger med på vasa vår igjen.
 Eg vilt inni nva ende dette for "a
 tilslutt". Det var ein av dei mest frem-
 tene gardbrukarane i bygda som skulle
 ha plogen. Men han kosta mykje pengar
 for den tida, og kunne dette gå vel
 or - - - Dette var aking husebrad-
 års skiftet.

Dei mest vanlige plogtypen no for dei som pløyer
 med hest er 9-10-12 tons Gveruland og Kyllingstad
 ploger.

Den gamle plagskutte har sin
på det lille atom som minnest her i
lygde. Fig 1. med hule skjive iten lene,
Fig 2 med lene titt ~~atmet~~ trøkkemalen.
I dei siste 20-30 år har vel dei fleste gått
over til å bruke lene tog eller stålvis
på trøkkemalen og fram i vesten.
I lene lag lene itangra (oppr på)
skravet med sin skaplig trevoge i
gjennom.

Gamle plogdrette.

Fig 1.

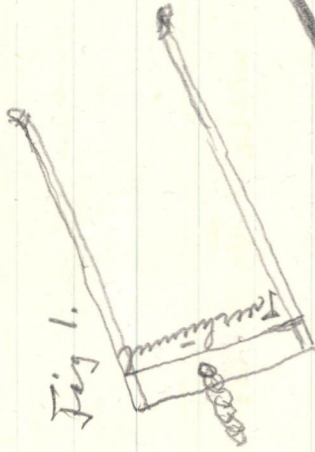

Fig 2.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Nord.-

Holstad 24/9 1953.

Til

Carson Etnolog. forskning.

Herrn over på spøjeliste om nummer nr. 1.
Ald og plog. Diverse er det slik at disse eldste
~~bygdeplogene~~ bygdeplogene av tre er det ingen som kan
gi nokre sikker sildring av. Eg har sett dei,
og mange andre og har snakka med har også
sett dei, men dei var herre småtingar den
gang og minnet er bleivna bort.

Helst trur vi her i bygda, at handtana er slik
som på nr. 8-9-10. Viltfjøl og haris som nr. 11-
men setan Muiv. Eg tenkast kva ordet
haris kjem av?

Med vennlig hilsning

Linn. H. Holstad.
Harid

Er snart lens for papir.

Ant. sendt 3/10 53.

8179